

**ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ЕЛЕКТРОННОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА****EUROPEAN STANDARDS FOR ENSURING THE FUNCTIONING
OF ELECTRONIC CRIMINAL JUSTICE****Варивода І.М., аспірант кафедри політики у сфері боротьби зі злочинністю та кримінального права***Навчально-науковий юридичний інститут Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

Стаття присвячена дослідженню необхідності розробки єдиної концепції щодо інформатизації кримінального провадження як напрямку розвитку кримінально-процесуальної політики України на прикладі європейського досвіду та аналізу міжнародних нормативно-правових актів.

В межах роботи проаналізовано переваги та недоліки запровадження електронних судових процедур, в тому числі реалізації концепції електронного судочинства як однієї із складових електронної демократії на прикладі європейських країн. Висвітлено основні тенденції Ради Європи щодо інформатизації кримінального судочинства з метою зменшення паперового обсягу документообігу, зменшення тривалості процесу завдяки можливості використання відеоконференцій під час судового розгляду. Визначено, що пріоритетними напрямками інформатизації судочинства є створення електронного довідника правової інформації, публічний доступ до державних електронних реєстрів в галузі права, діяльність офіційних судових сторінок в мережі Інтернет. Результатом згаданих реформ є покращення доступу громадян до правосуддя, вільний доступ до офіційної правової інформації та судової практики, прозорість комунікації між органами кримінальної юстиції, підвищення рівня довіри суспільства до правоохоронної і судової системи в цілому. Особливо варто зазначити тенденцію щодо створення єдиного (спільного) правового простору для європейських країн, що ефективно впливає на міжнародне та транскордонне співробітництво країн членів Ради Європи та Європейського союзу.

Розглянуто також застереження Консультативної ради Європейських Суддів щодо необхідності збереження традиційних судових процедур для збереження доступу окремої категорії громадян до правосуддя. Також наголошується про обов'язок держав забезпечити відповідний рівень захисту чутливої та приватної інформації та необхідність впровадження загальноприйнятих стандартів захисту інформаційних систем від несанкціонованого доступу.

Ключові слова: електронне судочинство, електронне кримінальне провадження, інформатизація кримінального провадження, кримінальна процесуальна політика, кримінальна процесуальна політика Європейського Союзу.

The article is devoted to the study of the need to develop a single concept for the informatization of criminal proceedings as a direction of development of the criminal procedural policy of Ukraine on the example of European experience and analysis of international regulatory legal acts.

The work analyzed the advantages and disadvantages of the introduction of electronic judicial procedures, including the implementation of the concept of electronic justice as one of the components of electronic democracy on the example of European countries. The main trends of the Council of Europe regarding the informatization of criminal proceedings with the aim of reducing the paper volume of document circulation, reducing the duration of the process due to the possibility of using video conferences during court proceedings are highlighted. It was determined that the creation of an electronic directory of legal information, public access to state electronic registries in the field of law, and the operation of official court pages on the Internet are the priority areas of informatization of the judiciary. The result of the aforementioned reforms is the improvement of citizens' access to justice, free access to official legal information and judicial practice, transparency of communication between criminal justice bodies, and an increase in public trust in the law enforcement and judicial system as a whole. Separately, it is worth noting the tendency to create a single (common) legal space for European countries, which effectively affects international and cross-border cooperation of member states of the Council of Europe and the European Union. The caveat of the Consultative Council of European Judges regarding the need to preserve traditional court procedures in order to maintain access to justice for a certain category of citizens was also considered. It is also emphasized the duty of states to ensure an appropriate level of protection of sensitive and private information and the need to implement generally accepted standards for the protection of information systems against unauthorized access.

Key words: e-justice, digital criminal proceedings, criminal proceedings' informatization, criminal procedural policy, European Union criminal procedural policy.

Постановка проблеми. Стрімкий технічний прогрес та розвиток інформаційних технологій впливають на усі сфери життя суспільства, в тому числі мають свій вплив на трансформацію публічних правовідносин між особою та державою. Інформатизація сфери діяльності людства значно впливає на кримінальну юстицію, виводить кримінальну процесуальну форму та є передумовою створення таких нових інститутів кримінального процесу як «електронне кримінальне провадження», «електронна процесуальна форма», «електронне кримінальне судочинство» тощо. На разі, кримінальне судочинство України передбачає використання інформаційних технологій при комунікації з судом, здійснення електронної фіксації судового засідання, можливості дистанційної участі захисника у судовому засіданні. Проте наразі законодавство передбачає дублювання паперової та електронної форми кримінального провадження, що свідчить про несистемність заходів впровадження використання інформаційних технологій під час кримінального провадження. У зв'язку з цим гостро стоїть необхідність створення єдиної концепції інформатизації кримінального

провадження як напрямку розвитку кримінальної процесуальної політики.

Аналіз останніх наукових публікацій. Поняття, зміст та напрямки розвитку кримінальної процесуальної політики України розглядалося такими науковцями як П. Л. Фріс, Ю. І. Микитин, І. В. Козич, Ю. В. Кернякевич-Танасійчук, О. Б. Загурський, Н. В. Глинська, М. О. Крассій, Д. П. Письменний, Т. В. Чабайовський та інші. Проблеми інтеграції інноваційних технологій в діяльність кримінальної юстиції вивчали, в тому числі, А. В. Столітній, І. Г. Каланча, О. В. Шамрай, С. В. Ковальов.

Згадані вище науковці не досліджували здійснення електронного кримінального судочинства та інформатизацію кримінального провадження як один з напрямів розвитку кримінальної процесуальної політики. Відповідно доцільно розглянути інформатизацію як явище в системі кримінальної процесуальної політики. Зважаючи, на євроінтеграційні процеси України, особливої уваги заслуговує аналіз європейських стандартів забезпечення функціонування електронного кримінального судочинства.

Метою статті є дослідження європейських стандартів реалізації електронного кримінального судочинства для розробки єдиного підходу до розвитку кримінальної процесуальної політики України щодо запровадження електронної форми кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. Ю. І. Микитин визначає кримінальну процесуальну політику як «відносно самостійну частину політики у сфері боротьби зі злочинністю, яка стратегічно сформована державою шляхом прийняття і застосування законодавчих норм відповідно до визначеної процедури у кримінально-правових конфліктах задля їх вирішення з метою захисту людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканості і безпеки, що забезпечує гармонійне поєднання індивідуальних і суспільних інтересів» [1].

О. В. Загурський, досліджуючи завдання кримінальної процесуальної політики, виділяв, зокрема, необхідність вдосконалення кримінально-процесуальних норм, в тому числі з врахуванням міжнародного досвіду, для забезпечення ефективності кримінального судочинства та посилення гарантій захисту прав та інтересів осіб під час кримінального провадження [2]. І. Г. Каланча зазначає, що зарубіжний досвід трансформації судової процедури з паперової в електронну форму має позитивні результати, зокрема щодо економії процесуальних ресурсів, інклюзивність, спрощення процесу судового розгляду [3].

В Україні активно ведуться наукові та законодавчі розробки щодо діджиталізації публічної влади шляхом впровадження електронної демократії [4]. Основою демократичного устрою є судова влада. Реалізація кримінальної процесуальної політики шляхом забезпечення технічної та правової можливості функціонування електронного кримінального провадження та електронного кримінального судочинства, дасть змогу підвищити ефективність діяльності органів кримінальної юстиції, ступінь довіри населення до правоохоронних органів та забезпечить прозору комунікацію між судом та учасниками кримінального провадження.

9 листопада 1995 року Україна стала членом Ради Європи [5], а 17 липня 1997 року ратифікувала Європейську конвенцію з прав людини [6]. У зв'язку з цим, реформуючи систему кримінальної юстиції та запроваджуючи такий новий інститут у кримінальному процесуальному праві як електронне кримінальне провадження та електронне (дистанційне) кримінальне судочинство, Україна як член Ради Європи зобов'язана дотримуватись Рекомендації Ради Європи. Пропонуємо розглянути основні нормативно-правові акти Комітету Міністрів Ради Європи у сфері запровадження та регулювання електронного судочинства та електронного кримінального провадження.

Першим таким документом є Рекомендація № R (95) 11 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо відбору, обробки, представлення та архівації судових рішень у правових інформаційно-пошукових системах, що ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 11 вересня 1995 року [7]. Комітет Міністрів Ради Європи наголошує на тому, однією з умов справедливого застосування закону є обізнаність сторін про судову практику. Враховуючи масштабну цифровізацію усіх сфер життєдіяльності суспільства, в тому числі і в правозастосовній діяльності та зростання користувачів комп'ютеризованих систем, Комітетом було рекомендовано урядам держав-членів Ради Європи вжити належних заходів щодо створення, технічного забезпечення та вільного доступу до інформаційно-пошукових систем інформації про судову практику. Завданнями створення таких пошукових систем є, в тому числі сприяння єдності судової практики ("Rechtssicherheit" – надійності права), поширення інформації про нові судові рішення (для розвитку правової бази в галузях, що стрімко розвиваються, а також сприяння науковим дослідженням у сфері судо-

вої практики. На виконання положень Рекомендації та з метою адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу в Україні 01 червня 2006 року запровадив Єдиний державний реєстр судових рішень, до якого вносяться усі рішення судів України в цивільних, господарських, адміністративних справах, а також справах про адміністративні та кримінальні правопорушення. Метою запровадження такого реєстру є забезпечення прозорого доступу до судових рішень, що забезпечить вільний доступ громадян до судової практики та можливості публічних обговорень таких рішень. На наш погляд, таке нововведення позитивно вплинуло на побудову громадського суспільства в Україні та демократизацію судової гілки влади. Наукова спільнота, вивчаючи рішення судів, окреслює основні проблемні моменти правозастосування та має можливість комплексно працювати над теоретичною базою змін до законодавства з метою покращення якості регулювання правовідносин та надання публічних послуг населенню. Правники отримали вільний доступ до судової практики, що значною мірою спрощує та економить ресурси при підготовці та аналізі юридичних справ, завдяки чому є тенденція зростання рівня надання правничих послуг. Населення за допомогою вищезгаданого реєстру має можливість здійснювати громадський контроль за діяльністю представників судової гілки влади через аналіз таких рішень та виявленню зловживань серед суддів.

Своє продовження запровадження електронних процедур в судочинстві отримало в Рекомендації Rec (2001) 3 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг з використанням новітніх технологій, ухваленої Комітетом Міністрів Ради Європи 28 лютого 2001 року [8]. Сучасні інформаційні технології стали незамінним способом ефективного управління. На думку Комітету Міністрів Ради Європи, участь громадян у житті їхньої держави також і в сфері правосуддя може бути покращена завдяки сучасним інформаційно-телекомунікаційним технологіям. Проблемними питаннями залишаються забезпечення дотримання гарантій статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, враховуючи що комп'ютеризовані системи значно частіше використовуються для правових досліджень, внаслідок чого зростає кількість і складність судових рішень, а в подальшому призводять до дедалі ширшого використання інформаційних пошукових систем.

Інформаційні технології слід розглядати як інструмент покращення адміністрування судочинства та спрощення доступу осіб до правової інформації, що забезпечує кожному рівні можливості для задоволення їхніх інтересів у стосунках з державою. Рекомендація передбачає запровадження таких принципів надання судових та юридичних послуг між державою та громадянами:

1) забезпечення доступності правової інформації в електронній формі. Даний принцип полягає в наданні можливості громадянам отримати безкоштовно текст закону у тому вигляді, в якому він був прийнятий, а також внесення подальших виправлень чи змін. Відповідний текст повинен бути в легкодоступному електронному форматі, що реалізується шляхом створення єдиного та легко-впізнаваного користувацького інтерфейсу. Державам варто впроваджувати цей принцип на усіх законодавчих та адміністративних рівнях: національному, регіональному, місцевому;

2) доступ до державних електронних реєстрів у галузі права. Враховуючи вимоги національної безпеки та приватності необхідно створити державні реєстри в сфері права, а також довідник відповідних реєстрів. Користувачі мають отримати можливість використання відповідних довідників у доступний спосіб без додаткових обмежень з боку держави, окрім випадків захисту національних інтересів та приватної інформації фізичних осіб;

3) взаємодія судових установ із громадськістю. Передбачає суттєве спрощення комунікації населення з судами та іншими юридичними установами (органами державної влади) завдяки можливості використання інформаційно-технічних засобів. Судова інформація має публікуватись в мережі Інтернет, бути достовірною та загальнодоступною. Держава має забезпечити, на скільки це можливо, повноту відомостей, які вона надає фізичним особам та представникам приватного сектору. Необхідною умовою є забезпечення збереження конфіденційної інформації та дотримання вимог протоколів безпеки даних. Даний принцип реалізується шляхом запровадження можливості: відкриття провадження за допомогою електронних засобів; здійснення судових процесуальних дій використовуючи середовище електронного документообігу; функціонування судової інформаційної системи, в якій зацікавлені особи можуть отримати відомості про хід та результати розгляду справи; отримання результатів судового провадження в електронній формі поза судовій системі; отримання доступу до правової інформації, що сприятиме ефективному захисту сторонами своїх прав (нормативно-правові акти, відомості про судові процедури, бібліотека судових прецедентів країни судочинства тощо);

4) реалізація стратегічних питань. Державам-членам необхідно дотримуватись матриці стратегічних питань щодо трьох основних секторів (термінів): правова інформація, державні реєстри, судові процедури. Термін «правова інформація» включає в себе усі тексти законів, підзаконних нормативно-правових актів, міжнародних угод, які визнані державою судочинства, а також судові рішення, які важливі в судовому процесі (судові прецеденти, узагальнення судової практики вищими судами тощо). Поняття «державні реєстри» містить в собі усі державні реєстри, власниками (розпорядниками) яких є суди та/або інші державні органи, до яких громадськість має право звертатись щодо загальної інформації, а також відомостей, що стосуються більш специфічних питань. Дефініція «судові процедури» охоплює інформацію щодо загальних правил судового провадження, правил судової процедури, інформації зі справ і матеріали зносин з судами. Вищезгадані три сектори повинні відповідати принципам наявності, доступності, своєчасності, точності, автентичності, авторського права, відповідальності, оплати, конфіденційності, зрозумілості.

Також передбачається створення єдиного шляху інформації щодо правових джерел національного та європейського законодавства. Комітет Міністрів наголошує державам-членам Ради Європи, що реалізуючи цей принцип, важливо усім сторонам прагнути досягнути взаємопов'язаних результатів, що передбачає співпрацю між національними організаціями та представниками європейських і світових спільнот. Внаслідок такої співпраці очікується забезпечення синергії між усіма системами, до яких громадськість матиме доступ через загально відому мережу Інтернет. Пропозицією є реалізація проекту єдиного загального шлюзу, через який користувачі могли б отримати доступ до правової інформації та джерел не тільки на національному рівні, а й до інформаційних джерел інших країн, союзів, міжнародних організацій тощо;

5) управління. Передбачається створення інституціолизованої спеціальної компетенції та управління в усіх структурах, що працюють з інформацією, а також перегляд системи документообігу для досягнення ефективності такого управління. Комітет Міністрів не розглядав технічні аспекти щодо створення електронного документообігу та забезпечення як апаратного (hardware), так і програмного (software) забезпечення;

6) користувацьке середовище. Держави-члени зобов'язані заохочувати та навчати своїх громадян користування новітніми технологіями та надавати базу інфор-

мацію про правову систему. Інтерфейс та конструкція правових систем повинні бути дружніми та зрозумілими для усіх користувачів. Пріоритетом має виступати поширення думки серед суспільства про те, що: а) усі офіційні нормативно-правові акти є у вільному електронному доступі; б) будь який користувач у простий спосіб може отримати необхідну та вичерпну правову інформацію. Для штату суддів та працівників апарату суду держава зобов'язана здійснювати достатні послуги щодо підготовки і супроводу судових та правових інформаційних систем;

7) навчання і підготовка. Існує необхідність створення навчальних програм для забезпечення необхідних навичок для використання новітніх технологій та державних інформаційних систем. Такі програми необхідно реалізовувати не тільки для «дорослої» цільової аудиторії, але вже на ранніх етапах шкільної освіти з метою виховання інформаційно грамотних членів суспільства;

8) технічні питання. Необхідно розробити та погодити відповідні методики щодо врегулювання правових і технічних аспектів запровадження категорій електронних платежів, електронних підписів, систем безпеки та стандартів захисту інформації.

Зазначені принципи є основоположними базисами побудови електронного судочинства в європейському просторі. На разі в Україні одним з пріоритетних завдань є побудова електронної демократії та електронного судочинства. Доцільно запозичити та реалізувати згадані галузеві принципи при розробці Концепції запровадження електронного судочинства та Концепції реалізації електронного кримінального провадження. Ключову увагу звертаємо на принцип реалізації стратегічних питань. Матричне визначення ключових елементів національної судової системи та системи кримінальної юстиції та перевірка реалізації згаданих об'єктів через призму принципів доступності, точності, своєчасності та відповідальності забезпечать підвищення рівня надання правових послуг і якості роботи органів кримінальної юстиції, що в свою чергу призведе до реалізації статті 6 Європейської конвенції з прав людини щодо доступності до правосуддя.

Ще одним важливим нормативно-правовим актом в галузі електронного судочинства є Висновок №14 (2011) Консультативної Ради Європейських Суддів Комітету міністрів Ради Європи про правосуддя та інформаційні технології (ІТ), прийнятий 9 листопада 2011 року [9]. Передбачається, що застосування новітніх інформаційно-комунікаційних технологій має на меті полегшити доступ користувачів до судів та укріплювати гарантії, передбачені статтею 6 Європейської конвенції з прав людини, а саме доступ до правосуддя, неупередженість, незалежність судді, справедливості та розумні строки розгляду справ [6]. Консультативна рада суддів розглядає сучасні інформаційні технології як інструмент удосконалення адміністрування суду та один з основних засобів доступу громадян до судів. У свою чергу, новітні технології не повинні негативно впливати чи бути перешкодою суддівській діяльності. У зв'язку з цим, судді, як основні стейкхолдери, повинні брати участь в оцінці впливу та результатах впровадження інформаційних технологій в судові процедури.

Важливим є забезпечення гарантії, що навіть короткостроковій перебої інформаційно-комунікаційних технологій не будуть уповільнювати або іншим чином негативно впливати на роботу судів. Також, Висновок звертає увагу на необхідність забезпечення відповідного рівня захисту та збереження інформації. Відомості, які містяться в реєстраційних журналах, матеріалах справ, підготовчих документах та проектах рішень, у судових рішеннях, та статистика стосовно оцінки діяльності суддів й управління судом є чутливими даними та повинні мати захист відповідного рівня безпеки від несанкціонованого доступу та втручання третіх осіб. Вільний доступ до судо-

вих рішень та онлайн трансляції можуть порушувати особисті немайнові права фізичних осіб, тому необхідно забезпечити такий доступ до судових рішень, що акцентує увагу на судовій практиці та знеособлює сторін судової справи.

У зазначеному Висновку № 14 (2011) підкреслено, що інформаційні технології, наразі, є важливим елементом міжнародної та європейської співпраці в сфері судочинства. Зокрема, передбачається активне використання новітніх технологій як способу обміну необхідними відомостями, направлення запитів до іноземних судів, повідомлення держав-членів про судові документи та транскордонне дослідження доказів за допомогою, в тому числі відеоконференцій. Тобто використання інформаційних технологій спрощує доступ до правосуддя, покращує його прозорість та ефективність.

Консультативна Рада Європейських Суддів рекомендує розглянути можливість взаємного доступу між національними правовими інформаційними системами з подальшою перспективою створення єдиної міжнародної правової системи для європейських країн. Як приклад, у висновку задується рішення держав-членів Європейського союзу щодо відкриття проваджень у цивільних справах у спорах між громадянами різних країн в електронному форматі та широке застосування відеоконференцій з'язку в рамках міжнародних співпраць.

У аналізованому Висновку № 14 (2011) зазначається, що використання інформаційних технологій сприятиме покращенню комунікації між судами, як державними інституціями, та засобами масової інформації. Консультативна Рада Європейських Суддів також підтримує розвиток електронних судових практик шляхом ініціювання судового провадження в електронному вигляді, забезпечення функціонування електронного документообігу та впровадження електронної історії руху справи. В свою чергу, можливість використання технологій відеоконференції полегшить проведення судових засідань з точки зору забезпечення гарантій безпеки, а також можливості дистанційної участі свідків чи експертів.

Не зважаючи на очевидні позитивні зміни судового процесу внаслідок використання новітніх технологій, Консультативна Рада Європейських Суддів також звертає увагу на істотні умови, ігнорування яких може негативно вплинути на судоустрій та судові провадження.

Першочергово, у Висновку № 14 (2011) наголошується, що впровадження використання інформаційно-комунікаційних технологій не повинно шкодити «людському обличчю» та спричинити деритуалізації судового процесу. Потрібно унеможливити сприйняття громадянами судочинства як суто технологічного процесу та запобігти дегуманізації правосуддя, оскільки воно стосується першочергово людей як особистостей та суперечок між ними. Важливою складовою судових процедур є оцінка суддею поведінки сторін під час судових засідань. Застосування сучасних комунікаційних технологій під час судових процедур не повинні знеособлювати учасників та набувати виключно формалізованого вигляду.

Впровадження таких технологій також не повинно обмежувати чи створювати загрозу процесуальним правам сторін, зокрема категорії громадян, що не мають доступу до інформаційно-комунікаційних технологій чи необхідних навичок для їх використання. У зв'язку з цим існує необхідність збереження традиційного способу реалізації та доступу до судової інформації.

Проблемним також є питання щодо забезпечення безперебійної роботи технічних засобів. Консультативна Рада Європейських судів наголошує, що у будь-якому разі правосуддя не може існувати окремо від осіб. Розвиток технологій та їх використання удосконалюють здійснення правосуддя, але в жодному разі не повинні підірвати основоположні принципи Європейської конвенції з прав людини або порушувати гарантії чи процесуальні права сторін, в тому числі тих, що не мають вільного доступу до таких технологій.

При реалізації проекту електронного судочинства Україні слід враховувати згадані застереження. Зокрема, вважаємо за доцільне реалізацію поступового переходу від традиційного до електронного судочинства, обов'язковим етапом якого буде «перехідний» період. Основною рисою такого періоду буде збереження традиційних судових процедур, що забезпечать можливість реалізації своїх процесуальних прав та обов'язків категорії населення, що не володіють сучасними технологіями, а також запровадження і використання електронних судових процедури, які допоможуть уникнути зайвого паперового навантаження та сприятимуть швидкому розгляду судових справ. Пріоритетним завданням держави повинно стати поширення відповідної правової інформації щодо положень використання інформаційно-технічних засобів, а також проведення комплексних заходів щодо навчання населення відповідним засобам і технологіям.

Висновок. Враховуючи чітко виражений процес економічного та політико-правового зближення України з європейськими міждержавними інституціями, при розробці національного законодавства в сфері електронного судочинства і електронного кримінального провадження, необхідно враховувати міжнародний досвід в сфері інформатизації, насамперед, європейські стандарти у цій сфері. Як держава-член Ради Європи, Україна неухильно дотримується Рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи. Підтвердженням цього є впровадження та функціонування загальнодоступних державних реєстрів, в тому числі Єдиного реєстру судових рішень, довідника «Законодавство України», а також реалізація проекту «Єдина система інформаційно-телекомунікаційна система».

Розробка єдиної концепції інформатизації кримінального провадження в рамках дослідження кримінальної процесуальної політики України та інтеграція європейських принципів і стандартів щодо забезпечення функціонування програм електронної демократії, електронного судочинства та електронного кримінального провадження позитивно вплинуть на реальне забезпечення громадянам доступу до правосуддя та ефективного захисту їхніх прав та інтересів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Микитин Ю. І. Поняття про кримінально-процесуальну політику. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 11. 2021 р. С. 718–720. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/13628/1/Поняття%20про%20кримінально-процесуальну%20політику.pdf> (дата звернення: 25.04.2024).
2. О. Б. Загурський. Концепції кримінально-процесуальної політики України. *Держава і право*. Випуск 53. 2011 р. С. 533–538. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63742/87-Zagurskyu.pdf?sequence=1> (дата звернення: 25.04.2024).
3. І. Г. Каланча. Електронне кримінальне судочинство: передумови виникнення, сучасний стан та перспективи розвитку: монографія. Харків «Право», 2018. 139 с.
4. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р / Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/246420577> (дата звернення: 25.04.2024).
5. Вступ України до Ради Європи. *Постійне представництво України при Раді Європи*. URL: <https://coe.mfa.gov.ua/posolstvo/vstup-ukrainini-do-radi-uevropi> (дата звернення: 25.04.2024).
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року / База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 25.04.2024).

7. Рекомендація № R (95) 11 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо відбору, обробки, представлення та архівації судових рішень у правових інформаційно-пошукових системах: ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 543 засіданні заступників міністрів 11 вересня 1995 року / Верховний суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_95_11_1995_09_11.pdf (дата звернення: 25.04.2024).

8. Рекомендація Rec (2001) 3 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг з використанням новітніх технологій: ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 743 засіданні заступників міністрів 28 лютого 2001 року / Вища кваліфікаційна комісія суддів України. URL: <https://old.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/perelik-dokumentiv/rek-2001-3.pdf> (дата звернення: 25.04.2024).

9. Висновок № 14 (2011) Консультативної Ради Європейських Суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про правосуддя та інформаційні технології (IT): прийнятий Консультативною Радою Європейських Суддів 9 листопада 2011 року / Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/opinion-n-14-2011-on-justice-and-information-technologies-it/16806a1fc0> (дата звернення: 25.04.2024).